

مجله جغرافیا و روابط انسانی، تابستان ۱۳۹۷، دوره ۱، شماره ۱

ارزیابی نگرش کارشناسان بر موانع توسعه روستایی (مطالعه موردی: استان البرز)

ماندانا جهانشیری^۱، حمید جلالیان^۲

۱- کارشناسی ارشد برنامه ریزی جغرافیای روستایی، دانشگاه تهران، تهران، ایران

۲- عضو هیات علمی دانشگاه خوارزمی، کرج، ایران.

Jahanshiri.manda@ut.ac.ir

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۷/۵/۰۵

تاریخ بازنگری: ۱۳۹۷/۵/۰۴

تاریخ دریافت: ۱۳۹۷/۶/۱

چکیده

توسعه پایدار به معنای مدیریت و حفاظت منابع طبیعی پایه و جهت بخشیدن به تحولات تکنولوژی و نهادی، به ترتیبی که نیازهای نسل های کنونی و آینده بشریت را به صورت مستمر و پایدار تامین نماید به عنوان یکی از جنبه های رشد و توسعه ی روستایی مطرح است. روستا نشینی شکل ویژه ای از استقرار و معیشت انسان و جلوه بارزی از حیات اقتصادی و اجتماعی در ایران می باشد که با نظامی کم و بیش پایدار در طی قرون متمادی تداوم یافته است. توسعه روستایی از جمله مباحث مهم در توسعه هر کشور محسوب می شود. از این رو اولویت آن در برنامه های توسعه اقتصادی-اجتماعی بسیار مهم است. در این مطالعه با بررسی عوامل تاثیر گذار در توسعه روستایی استان البرز (عوامل اقتصادی، سیاسی و نهاد های برنامه ریزی)، شاخص های توسعه روستایی تعیین و دلایل عدم توسعه یافتگی روستاهای استان البرز، با روش توصیفی-تحلیلی و از طریق پرسشنامه مطرح خواهد شد. بر اساس نتایج مطالعه ی حاضر، از میان شاخص های مورد مطالعه در مورد موانع توسعه روستایی استان البرز، مولفه اقتصادی سیاسی و امور برنامه ریزی دارای بیشترین تاثیر بوده است.

واژه های کلیدی

توسعه پایدار، موانع توسعه روستایی، شاخص های توسعه، روستاهای استان البرز.

۱. توسعه و مدیریت روستایی

توسعه به وضعیتی معین و جاری در جامعه و روند های دگرگون ساز آن باز می گردد. در جنبه ی نظری، توسعه یافتگی به این معناست که افراد یک کشور قادر به تعیین سرنوشت خویش شوند و بتوانند اهداف ملی را با انتخابی آگاهانه به پیش ببرند. البته چنین جامعه ای آرمانی بوده و باید دانست تا کنون هیچ جامعه ای به این توسعه ناب دست نیافته است (سعیدی: ۱۵۳: ۱۳۷۹-۱۵۴)

در راستای دستیابی به توسعه پایدار روستایی، برنامه ریزی روستایی به عنوان یک ابزار، از طریق اعمال روش ها و مدل های گوناگون و متناسب با شرایط خاص محیطی در نواحی گوناگون روستایی و در کشورهای مختلف ایقاعی نقش می کند. اهداف توسعه روستایی اساسا در بسترهای گوناگون و بر اساس شرایط عینی جوامع تعریف و تعیین می شود. (رضاییان: ۶: ۱۳۷۹). توسعه ی روستایی از مفاهیمی است که تعاریف زیادی برای آن ارایه شده است. گروهی توسعه روستایی را مترادف با عمران اجتماعی می دانند، برخی توسعه روستایی را به عنوان یک راهبرد جهت اصلاح و بهبود وضع زندگی اقتصادی و اجتماعی تلقی نموده اند. میسرا، توسعه ی روستایی را طیف وسیعی از فعالیت های گوناگون و بسیج انسانی می داند که مردم را به ایستادن روی پای خود و از میان برداشتن ناتوانی های ساختاری موجود غالب سازد (صیدایی: ۱۱۱: ۱۳۸۷-۱۱۲).

مدیریت را به طور عام، علم و هنر و فن به کارگیری منابع جهت دستیابی به اهداف می توان دانست، از طرفی مدیریت توسعه روستایی، فرآیندی منطقی جهت به کارگیری کلیه منابع مادی و انسانی به منظور استفاده بهینه در قلمروهای جغرافیایی روستایی برای تحقق اهداف مورد نظر دانست (صیدایی: ۱۱۲: ۱۳۸۷). روش های مدیریت توسعه روستایی بر حسب شرایط محیطی، منطقه ای و از یک کشور تا کشورهای دیگر متفاوت است که در نهایت تفاوت چهره ها و مناظر حاصل از فرایند توسعه روستایی را به دنبال دارد.

۲. ضرورت توسعه روستایی

اقتصاد کشورهای جهان سوم از جمله کشور ما اغلب بر تولیدات کشاورزی متکی است. لذا از یک طرف برای بهبود بخشیدن به روش های سنتی تولیدات کشاورزی و بهره برداری بهینه از زمین و منابع تولید محصولات کشاورزی و از بین بردن فقر، و از طرف دیگر به منظور نوسازی ابعاد اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و کالبدی روستاها با عنایت به جهت گیری انسانی توسعه و تعادل بخشی به روابط متقابل سکونت گاه ها و اصل مکمل بودن مکان ها و ضرورت های سیاسی، اهمیت توسعه روستایی آشکار می گردد (عبدالرضا رکن الدینی افتخاری: ۱۳۷۷). می توان ضرورت توجه به توسعه روستایی را ناشی از عوامل زیر دانست (حسین اسایش: ۲۴: ۱۳۷۵):

- عدم تناسب رشد بخش کشاورزی با سایر بخش ها
- عدم توزیع بهینه جمعیت در سرزمین و تشدید مهاجرت
- عدم استفاده از ظرفیت های تولیدی روستا
- عدالت اجتماعی، رفع فقر و محدودیت های اجتماعی

- ضرورت نگاه یکپارچه به توسعه نظام اکولوژیکی در فضاهاى زیستی شهری و روستایی.

۱.۲. نظریه توسعه پایدار

واژه توسعه پایدار به صورت گسترده ای در مباحث توسعه اقتصادی، زیست محیطی و اجتماعی به کار می رود. بر اساس دیدگاه های موجود، توسعه پایدار، توسعه ای است که نه فقط نیازهای نسل حاضر را تامین می نماید، بلکه خود را مسئول و متعهد به حفظ منابع و نیازهای آینده نیز می داند. بدیهی است، این تعهد در محورهای منابع طبیعی، منابع انسانی و زیرساخت های مصنوعی انسان ریشه دارد. توسعه پایدار را اولین بار برانت لند در سال ۱۹۸۷ در گزارش آینده مشترک مطرح نمود. وی توسعه پایدار را این چنین تعریف می کند: "توسعه ای که نیازهای نسل امروز را بدون محدود کردن امکانات نسل های آینده برای رفع نیازهایشان پاسخگو باشد" (چوگول: ۱۹۹۳). سازمان ملل متحد نیز در سال ۱۹۹۱ توسعه ی پایدار را به این صورت تعریف کرده است: "سیاست توسعه ی پایدار چنان سیاستی است که در نتیجه ی اعمال آن منافع مثبت حاصل از مصرف منابع طبیعی بتواند برای زمان های قابل پیش بینی در آینده تداوم داشته باشد.

۲.۲. فرصت ها و تنگناهای توسعه روستایی و ارتباط آن با مدیریت روستایی

گسترش و توسعه ی روز افزون روستاها و واگذاری وظایف و فعالیت های جدید به مدیریت روستایی نگاهی نوین، عالمانه و جامع به این مقوله را می طلبد و بدون شک این حوزه ی وسیع بدون استفاده از تجارب دیگران در زمینه های نظری و عملی به موفقیت کامل دست نخواهد یافت. رویکرد مطلوب برای برنامه ریزی توسعه ی روستایی کشور، رویکرد جامع و راهبرد مناسب در این زمینه، راهبرد توسعه همه جانبه و پایدار روستایی می باشد. اجزای اساسی این رویکرد و راهبرد عبارتند از:

- حفاظت و بهره برداری بهینه و متوازن از منابع پایه در جهت حرکت به سوی کشاورزی پایدار
 - افزایش قدرت انتخاب مردم و توانمند نمودن اقشار آسیب پذیر جامعه روستایی به ویژه زنان و جوانان
 - توسعه و گسترش مشارکت موثر و همه جانبه مردم و نهادهای محلی در فرایند تصمیم سازی و برنامه ریزی در راستای دستیابی به موسسات محلی پایدار (موسسه توسعه ی روستایی ایران، ۱۳۸۱: ۴۵).
- پیش شرط های مهم توسعه پایدار روستایی را می توان به ترتیب زیر معرفی نمود:
- نگرش فرایندی به آموزش
 - اولویت دادن به مردم، قانون، حقوق افراد و منافع آن ها
 - امنیت
 - پایداری از طریق خود اتکائی

۳. معرفی منطقه و روش مورد مطالعه

استان البرز سی و یکمین استان ایران است. در جلسه هیئت دولت در تاریخ ۱۲ بهمن ۱۳۸۸ لایحه تاسیس این استان تصویب و به مجلس شورای اسلامی فرستاده شد. شهرستان کرج به مرکزیت شهر کرج شامل بخش های مرکزی و آسارا، شهرستان ساوجبلاغ به مرکزیت شهر نظرآباد شامل بخش های مرکزی و تنکمان، شهرستان طالقان به مرکزیت شهر طالقان شامل بخش های مرکزی و بالا طالقان، شهرستان اشتهارد به مرکزیت شهر اشتهارد بخش های مرکزی و پلنگ آباد می باشد (نوذری، شماره ۱، ۱۳۸۲).

در این تحقیق اطلاعات به روش پرسشنامه ای جمع آوری گردیده و و با آمار توصیفی نتایج حاصل از سازمان های ذیربط را به روش جداول نمایش داده و با بهره گیری از روش آمار استنباطی به تحلیل و آزمون فرضیات و چگونگی روابط بین متغیرها پرداخته شده است. تحقیق از نوع کاربردی و به لحاظ شیوه تحلیل داده ها، توصیفی و تحلیلی است. برای پاسخ گویی به سوالات و آزمون فرضیات تحقیق، سه مرحله اساسی مورد توجه قرار گرفت. مرحله اول شامل مطالعات اسنادی، کتابخانه ای و مرور عمیق ادبیات تحقیق، مراجعه به منطقه مورد مطالعه و نهایتاً تنظیم پرسشنامه بود. مرحله دوم تجزیه و تحلیل داده های جمع آوری شده و به شیوه های معین برای آزمون فرضیات و نتیجه گیری و برنامه ریزی صورت گرفت و مرحله سوم این که پرسش گری از کارشناسان، اساتید، مدیران و دانشجویان مقاطع تحصیلات تکمیلی انجام شد. برای اینکار ۵۰ پرسشنامه توزیع گردید.

۴. شاخص های تحقیق حاضر

در این بخش از تحقیق حاضر جهت سنجش موانع توسعه یافتگی روستاهای استان البرز بر دو بعد اصلی تاکید شده است. بدین مضموم که در وهله اول سعی بر آن بوده است که بر اساس معتبرترین مطالعات انجام شده جهانی در ارتباط با مفهوم کیفیت زندگی شهری به مفهوم عام و خاص به تحقیق در ابعاد مهم این موضوع پرداخته شود و در وهله دوم به طور خاص مطالعات مربوط مختلف بررسی شده و به شاخص های آنها اشاره گردد. این عمل به دلیل مستند سازی ابعاد و شاخص های مربوطه بوده است. در مرحله ی بعد با توجه به وضعیت منطقه مورد مطالعه به شاخص سازی برای بررسی کیفیت زندگی محله حصار پرداختیم (حسینی ابری، ۱۳۸۰).

شکل ۱. دیاگرام مدل مفهومی توسعه روستایی

۵. روایی و پایایی پژوهش حاضر

آزمون برازش داده ها و تعیین میزان اعتماد یا پایایی و اعتبار یا روایی در تحقیقات اجتماعی و اقتصادی از اهمیت زیادی برخوردار است. زیرا اندازه گیری مطلوب آن است که نتایج حاصل از آن دقیق و صحیح باشد، یعنی بیانگر تفاوت های حقیقی در واقعیت یا پدیده مورد اندازه گیری باشد و ثانياً بیانگر صفاتی باشد که مورد نظر محقق بوده است. در این تحقیق برای افزایش روایی پژوهش، از روش و تکنیک روایی محتوایی و صوری استفاده شده است که این مرحله با قضاوت متخصصان (اساتید دانشگاه) درباره سوال هایی پرسشنامه جهت مشخص کردن این که سوالات از نظر محتوایی و صوری تا چه میزانی معرف محتوا و هدف های پژوهش می باشد. برای پایایی محقق از یک سری روش ها یا ابزارهایی استفاده می کند که مهم ترین این روش ها عبارتند از (طالب، ۱۳۷۶):

۱-روش بازآمایی

۲-روش موازی

۳-روش دونیمه کردن

۴-روش کودر ریچاردسون

۵-روش کرونباخ (طاهری ۱۳۸۲، ۱۷۶).

بسیاری از این روش ها قابل محاسبه با نرم افزار SPSS می باشند، اما به دلیل این که استفاده از ضریب آلفای کرونباخ از عمومیت بیشتری برخوردار است، لذا ما نیز در این تحقیق از این مدل استفاده نموده ایم.

۶. یافته های توصیفی پژوهش حاضر

در این پژوهش سعی شده است از تمامی گروه های سنی که توانایی درک مفهوم کیفیت زندگی و پاسخ گویی به سوالات را داشته اند، در برگیرد. در این راستا گروه سنی ۲۰الی ۶۰ سال در حدود ۸۳ درصد از کل نمونه مورد مطالعه را در بر می گیرند. ضمن اینکه افراد جوان (۱۵الی ۲۰سال) در حدود ۱۲ درصد بوده اند و سالمندان این سکونتگاه نیز جهت پرسشگری از نظر غافل نماندند. به لحاظ جنسیتی ۳۹,۴ درصد کل نمونه مورد مطالعه زنان و ۶۰,۴ درصد جامعه نمونه را مردان تشکیل داده اند (مطابق با جدول ۲). همچنین ۴۰ درصد از کل نمونه مورد مطالعه، تحصیلات دانشگاهی دارند و ۶۰ درصد نیز دیپلم و کمتر هستند.

جدول ۱. وضعیت سنی نمونه مورد مطالعه

گروه سنی	درصد
۲۱-۳۰	۲۰
۳۱-۴۵	۳۰
۴۶-۶۰	۴۰
۶۰+	۱۰
کل	۱۰۰

جدول ۲. وضعیت جنسی مورد مطالعه

جنسیت	فراوانی	درصد
زن	۴۱	۸۰
مرد	۹	۲۰
کل	۵۰	۱۰۰

وضعیت اشتغال در میان جامعه آماری مورد مطالعه در این تحقیق نیز مطابق اطلاعات ارائه شده در جدول ۳ می باشد.

جدول ۳. وضعیت اشتغال نمونه مورد مطالعه

اشتغال	فراوانی	درصد
اساتید دانشگاه	۱۵	۳۰
دانشجویان دکتری	۲۵	۵۰
مدیران ذیربط	۱۰	۲۰
کل	۵۰	۱۰۰

۷. یافته های تحلیلی پژوهش حاضر

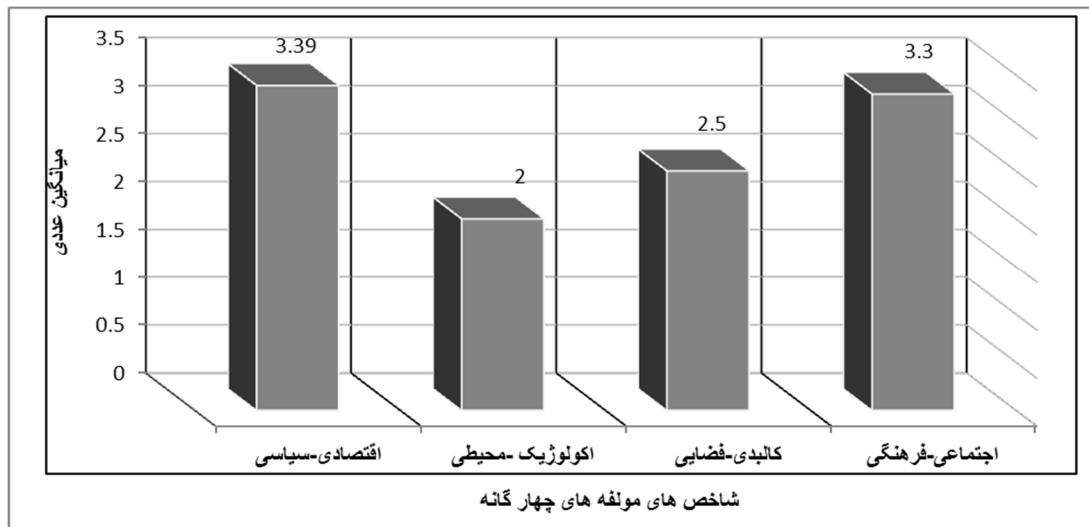
موانع و مشکلات توسعه روستایی منطقه مورد مطالعه، بر اساس شاخص سازی صورت گرفته از ادبیات تحقیق مورد بررسی قرار گرفت. موانع در قالب چهار مولفه محیطی اکولوژیک، اقتصادی سیاسی، اجتماعی فرهنگی، کالبدی فضایی

تحلیل شده است. برای سنجش میزان تاثیر هرگزینه از نظر کارشناسان از آزمون T تک نمونه ای استفاده شد. پرسش نامه نیز بر اساس طیف لیکرت پنج گزینه ای طراحی شد. بر اساس میانگین های بدست آمده در جداول پایین، هرچقدر میانگین به ۵ نزدیکتر باشد، حاکی از تاثیر بیشتر شاخص مورد نظر در عدم توسعه یافتگی منطقه مورد مطالعه دارد. شاخص های محیطی-اکولوژیکی، اقتصادی-سیاسی و کالبدی-فضایی مورد مطالعه در این پژوهش در جدول ۴ معرفی شده و میانگین و سطح معناداری مربوط به هر پارامتر تعیین شده است.

جدول ۴. معرفی شاخص های محیطی-اکولوژیکی، اقتصادی-سیاسی و کالبدی-فضایی مورد مطالعه در این پژوهش

سطح معناداری	میانگین	شاخص محیطی-اکولوژیکی
۰۰۸	۱	عدم توزیع بهینه جمعیت در سرزمین و تشدید مهاجرت
۰۷۸	۲,۱	وجود محدودیت های رشد صنعتی
۰۰۰	۲,۵	افزایش فرسایش و تخریب محیط زیست
۰۰۰	۲,۳	عدم حفظ توان محیط طبیعی و زیستی
۰۰۹	۳	خشکسالی
سطح معناداری	میانگین	شاخص اقتصادی-سیاسی و برنامه ریزی
۰۰۰	۲,۷	عدم تناسب رشد بخش کشاورزی با سایر بخش ها
۰۰۰	۳,۱	عدم استفاده بهینه از ظرفیت های تولیدی روستا
۰۰۰	۳,۲	عدم نگاه یکپارچه به توسعه
۰۶۵	۳,۵	عدم توسعه فرصت های شغلی
۰۰۰	۳,۶	کمبود منابع اعتباری
۰۰۰	۲,۶	عدم نظام حقوقی و نهادی در فرایند توسعه
۰۰۰	۳,۷	نبود نظام برنامه ریزی بلند مدت و تعهد نسبت به پیگیری هدف های اعلام شده
۰۴۲	۴,۱	ساختار برنامه ریزی و مدیریتی بخش نگر
۰۰۰	۴,۲	مشکل در قوانین، مقررات و استانداردهای پایه توسعه روستایی
۰۰۰	۳,۲	عدم هماهنگی در مدیریت کلان توسعه روستایی
سطح معناداری	میانگین	شاخص کالبدی- فضایی
۰۰۰	۳	عدم یکپارچه دیدن مسائل شهر و روستا
۰۰۰	۲,۹	عدم تامین حداقل خدمات عمومی
۰۳۳	۱,۶	دور افتادگی روستاها
۰۰۰	۲,۶	نگاه کالبد محور به طرح های توسعه روستایی

در میان شاخص های محیطی-اکولوژیکی، خشکسالی با میانگین ۳ به عنوان مهم ترین عامل عدم توسعه یافتگی روستاهای منطقه مورد مطالعه انتخاب شده است. استاندارد های پایه توسعه با میانگین ۴,۲، ساختار برنامه ریزی بخشی با میانگین ۴,۱ بالاترین میانگین را داشته اند که بیشترین تاثیر را در عدم توسعه یافتگی روستاهای منطقه مورد مطالعه داشته اند. در میان شاخص های مربوط به شاخص های کالبدی و محیطی، عدم تامین حداقل خدمات عمومی با میانگین ۲,۹ بیشترین تاثیر را داشته است.

شکل ۲. میانگین مجموع شاخص های مولفه های چهارگانه

با توجه به پرسش‌گری‌های صورت گرفته از کارشناسان در مورد موانع توسعه روستایی استان البرز، مولفه اقتصادی سیاسی و امور برنامه ریزی دارای بیشترین تاثیر بوده است و همچنین عوامل اقتصادی سیاسی و برنامه ریزی به عنوان مهم ترین دلیل توسعه یافتگی روستاهای استان البرز تایید می شود.

۸. نتیجه گیری

در برنامه ریزی برای بخش روستایی نیاز به اتخاذ یک رویکرد نا متمرکز ویژه منطقه ای برای انتقال مسئولیت بیشتر در زمینه مدیریتی و برنامه ریزی توسعه از قدرت های مرکزی به سطوح پایین تر اجرایی می باشد. تمرکز زدایی، برنامه ریزی را قادر می سازد که به سطوح منطقه ای و محلی تقسیم شود و ابزاری فراهم کند که به وسیله آن بتوان فعالیت های مختلف توسعه را در سطوح منطقه ای و محلی تقسیم شود و ابزاری فراهم کند، که به وسیله آن بتوان فعالیت های مختلف توسعه را در سطوح آمایشی گوناگون بطور موثری با یکدیگر هماهنگ کرد و برنامه ریزان را قادر می سازد که با حساسیت بیشتر نسبت به نیازها و مشکلات منطقه ای، آگاهی بیشتری داشته باشند. به این طریق تنظیم طرحها، برنامه ها و پروژه ها مطابق نیازهای ویژه منطبق صورت می گیرد و بنا بر این واقعی تر و موثرتر انجام می شود. تمرکز زدایی، نفوذ و انتشار سیاست های توسعه را به درون مناطق دور افتاده امکان پذیر می کند و مشارکت بیشتر مردم را در برنامه ریزی و تصمیم گیری ممکن می سازد. بویژه وقتی هدف های توسعه عبات از ارتقای رشد عادلانه تر اقتصادی و پاسخگویی به نیازهای اساسی فقیرترین بخش های جمعیت باشد. مشارکت گسترده در تصمیم گیری از ضرورت های فرایند و تمرکز زدایی راهی برای انگیختن این مشارکت است، اگرچه منافع بالقوه مدیریت و برنامه ریزی نا متمرکز آشکار است، اما بالفعل ساختن این منافع کاری دشوار و سخت است. برنامه ریزی منطقه ای زمانی مفهوم می یابد که تصمیمات ملی در ارتباط با آن منطقه اتخاذ شده باشد، وظیفه اصلی برنامه ریزی منطقه ای

این است که تخصیص عمودی موجود را به فعالیت های افقی تبدیل کند. وقتی تصمیمات برنامه ریزی حاصله گرفته شد نیاز آشکار شده به تطبیق محلی به برخی اصلاحات جزئی در مورد تخصیصات منجر می شود. در این مطالعه شاخص های مد نظر جهت پاسخگویی به این سوال که مهم ترین موانع رشد و توسعه ی روستایی در مورد روستاهای استان البرز کدام است، با روش پرسشنامه ای مورد بررسی و مطالعه قرار گرفت. نتایج مطالعه نشان می دهد، در میان شاخص های بررسی شده، عوامل اقتصادی سیاسی و امور برنامه ریزی بیشترین نقش را در جلوگیری از توسعه و رشد روستاهای استان البرز ایفا کرده است.

۹. پیشنهادات

در کلیه کشور های در حال توسعه تکنولوژی یا فنون روستایی سنتی و فاقد اعتبار است، که دلیل عمده آن می تواند منزوی بودن مناطق روستایی از مراکز شهری و کشاورزی از صنعت باشد. باید سعی شود موانع موجود بر سر راه هماهنگی، جامع بینی و در کنار هم قرار دادن عناصر فوق الذکر شناسایی شوند و نیاز کنونی پیشبرد، بهبود و ارتقای فنی فعالیتهای روستایی است که در زمینه های غیرزراعی ایجاد اشتغال کند. بنابراین نیاز فزاینده ای به برنامه ریزی منطقه ای در جهت ائتلاف مناطق شهری و روستایی و نوسازی فنی و اصلاح کلی آنها حس می شود. برای رسیدن به توسعه روستایی در جهت اقدامات زیر گام برداشته شود:

- ✓ به دلیل عملی نشدن طرح تجمیع در ایران باید روستاهای مرکزی جهت ارائه خدمات بهتر شناسایی شود.
- ✓ تعادل مناسب در سیستم فضایی مناطق برای توزیع عادلانه حداقل امکانات و خدمات ضروری برای آحاد روستایی در نظر گرفته شود.
- ✓ در مورد روستاهای خیلی کوچک، در راستای توسعه انسانی و خدمات رسانی نباید فقط از دید صرفا اقتصادی نگریسته شود.
- ✓ در جهت تلفیق صنایع روستایی در چهارچوب برنامه ریزی ملی سراسری تلاش شود و اقداماتی در جهت تشویق صنایع جدید و کوچک مقیاس در روستا صورت گیرد.
- ✓ مشارکت تعاملی روستاییان در طرح، برنامه ریزی، اجرا و ارزشیابی برنامه ها جهت علمی شدن و موفقیت آمیز بودن آنها ضروری است.
- ✓ نیاز سنجی افراد منطقه مورد نظر قبل از برنامه ریزی امری اجتناب ناپذیر باید باشد.

منابع

آسایش، حسین، ۱۳۷۴. نقش سرنوشت ساز روستا در توسعه اقتصاد ملی، ماهنامه جهاد، شماره ۱۷۵

پژوهشکده سوانح طبیعی معاونت عمران روستایی بنیاد مسکن انقلاب اسلامی، ۱۳۸۸ ارزشیابی اجرای طرح هادی روستایی

حسینی ابری، ۱۳۸۰. مدخلی بر جغرافیای روستایی ایران، چاپ اول، انتشارات دانشگاه اصفهان.

رضائیان، علی، ۱۳۷۹. اصول مدیریت، چاپ اول تهران، سمت.

سعیدی، عباس، ۱۳۷۹. مبانی جغرافیای روستایی، چاپ سوم، انتشارات سمت.

سعیدی، عباس، ۱۳۸۸. الگوهای خدمات رسانی روستایی، معاونت عمرانی بنیاد مسکن انقلاب اسلامی شفیعی، حسن، ۱۳۷۹. مدیریت در سطح محلی و توسعه پایدار، مدیریت شهری، شماره ۴، وزارت کشور.

صیدایی، سیداسکندر، ۱۳۸۷. برنامه ریزی روستایی در ایران، چاپ اول، جهاد دانشگاهی واحد اصفهان.

طالب، مهدی، ۱۳۷۶. مدیریت روستایی در ایران، چاپ اول، انتشارات دانشگاه تهران.

طاهری، ابوالقاسم، حکومت‌های محلی و عدم تمرکز، انتشارات قومس، تهران، ۱۳۷۰

مطیعی لنگرودی، حسن، ۱۳۸۲. برنامه ریزی روستایی با تأکید بر ایران، چاپ اول، جهاد دانشگاهی مشهد.

موسسه توسعه روستایی ایران ۱۳۸۲، منشور کنگره توسعه روستایی، همایش توسعه روستایی؛ چشم اندازه‌ها و چالش‌ها.

موسسه فرهنگی، اطلاع رسانی و مطبوعاتی سازمان شهرداری‌های و دهیاری‌های کشور، ۱۳۸۷. منابع مالی و درآمدی دهیاری‌های کشور، از سری کتابهای سبز دهیاری‌ها

مهدوی، مسعود، ۱۳۸۱. مدیریت روستایی، جزوه درسی دوره کارشناسی ارشد (برگرفته از کتاب مدیریت)

.تحول سازمانی محمد تسلیمی، دانشگاه تهران

مهدوی، مسعود، ۱۳۸۴. دهیاری‌ها، تجربه‌ای دیگر در مدیریت روستاهای ایران (نمونه موردی: دهیاری

های استان آذربایجان غربی)، پژوهش‌های جغرافیایی، شماره ۵۳.

نوذریور، علی، ۱۳۸۲. دهیاری‌ها و مدیریت روستایی، متن مصاحبه، ماهنامه دهیاری‌ها شماره ۱